

OD PRIRODE I KULTURE DO EKO-KULTURNOG TURIZMA: STUDIJA PARKA PRIRODE „PONJAVICA” (PANČEVO)*

Dr Vesna ĐUKIĆ
Fakultet dramskih umetnosti,
Univerzitet umetnosti
u Beogradu

Na području Parka prirode „Ponjavica” (Pančevo, jugoistočni Banat) nalaze se brojni prirodni, kulturni i umetnički resursi koji nisu aktivirani i integrisani u jedinstveni turistički proizvod. Da bi oni bili turistički aktivirani, mora postojati institucionalizovano sećanje, svest o potrebi da se očuva seoski kulturni identitet, uspostavi destinacijski menadžment i podstakne razvoj proizvoda kroz marketinške komunikacije kako bi se na ovom zaštićenom području grada Pančeva ostvarili pozitivni ekonomski, socijalni, kulturni i ekološki efekti održivog razvoja. Stoga je cilj rada proučavanje odnosa interakcije prirode i kulture na zaštićenom području. Empirijsko istraživanje je zasnovano na metodi studije slučaja zaštićenog parka prirode „Ponjavica” (grad Pančevo) u okviru koje su primenjene različite metode naučnog istraživanja: posmatranje u prirodnim okolnostima bez učešća posmatrača, analiza sadržaja projekata Udruženja ljubitelja Parka prirode „Ponjavica” kao zainteresovane strane u civilnom sektoru društva kao i postojećih dokumenata javne praktične politike i menadžmenta prirodne i kulturne baštine. Rezultati istraživanja pokazuju da se zaštićeni ekosistem ne može posmatrati izolovano kao zaseban entitet već samo kao deo životne sredine koju je stvorio čovek, te da je svest o ovoj interakciji prirode i kulture najznačajnija pretpostavka efikasnijeg i efektivnijeg naučnog i praktičnog pristupa održivom razvoju zaštićenog područja i izgradnji identiteta ekokulturne turističke destinacije.

* Rad je nastao u okviru tematskog okvira „Gradovi u fokusu – izgradnja i razgradnja sećanja i identiteta” naučno-istraživačkog projekta „Identitet i sećanje: transkulturalni tekstovi dramskih umetnosti i medija” (Srbija: 1989-2015) br. 178012 Fakulteta dramskih umetnosti (Univerzitet Umetnosti u Beogradu) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije)

Ključne reči: priroda, kultura, umetnost, interakcija, životna sredina, selo, ekokulturni turizam, Park prirode „Ponjavica”.

1. UVOD

PODRUČJE POSEBNE NAMENE PARK PRIRODE

„Ponjavica” proteže se na teritoriji tri sela grada Pančeva: Omoljica, Banatski Brestovac i Ivanovo. Za razumevanje kulturne vrednosti ovog ekosistema i turističkog potencijala seoskog područja na teritoriji grada Pančeva, važna je činjenica da se katastarska opština Omoljica graniči sa KO Starčevo na kojoj se nalazi eponimno ranoneolitsko arheološko nalazište „Starčevo-grad” po kojem su sva slična nalazišta na Balkanu dobila naziv „Starčevačka kultura”, ali i manastir Vojlovica iz 14 veka poseban po tome što je okružen postrojenjima Rafinerije nafte Pančevo. S druge strane, Omoljica se graniči sa selom Ivanovo na obali Dunava na čijem se prostoru nalazi Zaštićeni spomenik prirode „Ivanovačka ada”.

„Ponjavica” je prirodno dobro na teritoriji opštine Pančevo, između Omoljice i Banatskog Brestovca, na levoj obali donjeg toka Dunava u Srbiji kategorisano kao park prirode zaštićen „Odlukom o zaštiti parka prirode ‘Ponjavica’” (*Sl. list opštine Pančevo* br. 3/95). U skladu sa zakonom, Park je razvrstan u III kategoriju zaštićenih prirodnih dobara kao značajno prirodno dobro. Ambijentalnu odliku „Ponjavice” karakteriše jedinstvenost stalne vodene površine i kontrast strme leve i niske desne obale koje omeđuje korito reke sa mozaičnim rasporedom biljnih zajednica vodenog, barsko-močvarnog i šumskog tipa vegetacije. Poseban kvalitet ovom tipu ekosistema daje prostorna smena šumskog zelenila, žbunastih drveća i grmlja, stabala voćkarica, kao i neposredna blizina dva naselja i postojeće vikend zone. Ova raznovrsnost predstavlja potencijal za razvoj turističke ponude, posebno sa rekreativnog i edukativno-ekološkog aspekta.

Park prirode „Ponjavica” je stavljen pod zaštitu 1995. godine i od tada počinju da se otvaraju brojni problemi očuvanja i korišćenja ovog zaštićenog područja. Osnovni problem se odnosi na kvalitet vode reke Ponjavica po kojoj je Park prirode dobio ime, odnosno na pojavu toksičnih efekata cijanobakterija koje negativno deluju na ljude i životinje¹, odnosno na „ekosistem kao vezu biljnih i životinjskih

zajednica sa njihovom životnom sredinom”². Donošenjem odluke o izradi Prostornog plana područja posebne namene Parka prirode „Ponjavica”³ započeo je proces rešavanja ovog problema od čega u značajnoj meri zavisi proces revitalizacije i zaštite ovog područja posebne namene. Nacrtni Prostorni plan ovog područja koji se našao pred javnošću tokom januara 2019. godine, kao rešenje za navedeni problem predviđa „izmuljavanje” korita reke „Ponjavica” na kojem se talože toksične materije, što bi doprinelo održivom razvoju ovog ekosistema pod zaštitom države. Pitanje je, međutim, da li je izmuljavanje toksičnog taloga dugoročno svrsishodno ili samo predstavlja kratkoročno rešenje višedecenijskog problema zanemarivanja ovog ekosistema, zbog čega bi se problem mogao ponoviti, odnosno ponavljati. Ovo posebno imajući u vidu da je jedan od uzroka pojave toksičnosti prekid sa seoskom tradicijom do koje je došlo usled politike ekonomskog i kulturnog preobražaja sela, koja je kao osnovno načelo imala ukidanje razlika između grada i sela (Đukić Dojčinović, 1997:21-31) i uništavanje unutrašnjih privrednih potencijala koji su vekovima bili zasnovani na plodnosti banatske zemlje, obilju voda i pogodnoj klimi.

U traganju za odgovorom na ovo pitanje, poći ćemo od veze biljnih i životinjskih zajednica sa životnom sredinom. U tom smislu teorija interakcije među vrstama kaže da je „u prirodi sve povezano; interakcije predstavljaju ključni ekološki termin. Majer je konstatovao da vrsta A ne postoji ako ne postoji vrsta B, C, D..... biti vrsta A nije inherentno svojstvo per se već svojstvo različitosti u odnosu na vrstu B, C, D... Ugrožavanje jedne vrste predstavlja problem i drugim taksonima, jer su vrste povezane i manje ili više međusobno zavisne”⁴.

U našem slučaju se ne radi samo o međusobnoj interakciji divljih biljnih i životinjskih vrsta koje čine zaštićeni ekosistem Parka prirode „Ponjavica”, već o njihovoj interakciji sa domaćim životinjskim vrstama koje seosko stanovništvo gaji za sopstvene potrebe. Obe ove vrste, divlje i domaće, dele istu životnu sredinu rečnog vodotoka, te na taj način postaju povezane i manje ili više međusobno zavisne. Te domaće vrste su pernata živina – guske i patke koje se hrane rečnom vegetacijom, čime značajno doprinose prirodnom obnavljanju zaštićenog ekosistema. Ovo tako što sprečavaju da se prirodnim izumiranjem i truljenjem vegetacije mulj taloži na dnu korita reke, što vidimo da je specifičan problem ovog konkretnog ekosistema.

2 Oljača, 2013: 10.

3 Odluka je doneta na jedanaestoj sednici Skupštine AP Vojvodine 12. aprila 2017. godine
<http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Vesti.aspx?id=5642&j=SK>

4 Oljača, 2013:13.

Tu dolazimo do veze ekosistema sa životnom sredinom koju je stvorio čovek budući da su ljudi i ljudski životi direktno povezani sa ekološkim resursima. Kada se govori o odnosu između prirodne sredine i kulture⁵, najčešće se ističu oni prirodni potencijali jednog područja koji zadovoljavaju vitalne potrebe čoveka, prvenstveno za ishranom i sirovinama potrebnim za izradu oruđa ili oružja⁶. Takođe su i najstariji građevinski materijali organskog porekla - poput blata, trske i drveta, korišćeni zato što su bili lako dostupni u neposrednom okruženju. Njihova prednost je u tome što su poreklom iz obnovljivih izvora, a biološki resursi jesu obnovljivi zahvaljujući reproduktivnom potencijalu svake biljne i životinjske vrste koje predstavljaju manifestaciju biološke raznovrsnosti jednog ekosistema⁷.

Na taj način priroda neposredno utiče na kulturu ishrane, stanovanja i rada lokalnog stanovništva, što zavisi od geoloških, hidroloških, klimatskih i drugih prirodnih faktora, ali i od poljoprivrednih, živinarskih i stočarskih kultura koje ljudi koriste za sopstvene potrebe, a da pritom «zadržavaju ili čak poboljšavaju kvalitet životne sredine i doprinose očuvanju prirodnih resursa za buduće generacije»⁸.

U narednom odeljku rada videćemo, stoga, da kultura shvaćena u širem antropološkom značenju kao način života, neposredno utiče na prirodu, te da se ekosistem ne može posmatrati izolovano kao zaseban entitet, već samo kao deo životne sredine koju je stvorio čovek. Bez svesti o ovoj interakciji prirode i kulture ne može se razvijati ni destinacijski menadžment održivog turizma na zaštićenom području, bilo da se radi o rekreativnom i edukativno-ekološkom turizmu, ili - kako se zagovara u ovom radu, o održivom ekokulturnom turizmu na području seoske lokalne zajednice.

2. EKOSISTEM, KULTURA I UMETNOST

Očuvanje ekosistema je neposredno povezano sa načinom života seoskog stanovništva koje živi na ovom području posebne namene. To nas dovodi do veze između prirode i kulture koja je na teritoriji grada Pančeva u potpunosti zaneмерena i potisnuta ubrzanom urbanizacijom i industrijalizacijom tokom 20 veka.

U Omoljici je do osamdesetih godina 20. veka bilo veoma razvijeno organsko živinarstvo. Zahvaljujući reci „Ponjavica” – ono je uglavnom bilo orjentisano na

5 Leach, 1998:94.

6 Srejović, 2001.

7 Oljača, 2013:16.

98 | 8 Filipović, Ugrenović, 2013:33.

gajenje gusaka, patki i ćurki za sopstvene potrebe, što je doprinosilo poboljšanju kvaliteta životne sredine i sprečavalo pojavu toksičnih materija na dnu rečnog korita. Prema rezultatima terenskog istraživanja sprovedenog u selu Omoljica⁹, živina je svakodnevno u cik zore, jureći u koloni – jedan po jedan, dolazila na reku i tu ostajala do sumraka. Njihovim vlasnicima je bilo teško da svoja jata u predvečerje vrata kući koliko je ova domaća pernata živina uživala na vodi hraneći se biljnom vegetacijom. Niko tada nije ni mogao da zamisli prizor na ušorenim seoskim ulicama bez gusaka i pataka. Ta živina ne samo što je činila „duh mesta” (genius loci)¹⁰, već je omogućavala i skupljanje, preradu i proizvodnju proizvoda od perja što je u prošlosti zadovoljavalo različite potrebe seoskog stanovništva.

O sakupljanju i preprodaji perja širom Vojvodine, u Pančevu je 1967. sniman deo jednog od najznačajnijih filmova crnog talasa i jugoslovenske kinematografije uopšte, „Skupljači perja” Aleksandra Saše Petrovića. Perje je i danas veoma traženo zbog skijaških i perjanih jakni i jorgana i jastuka od perja, ali se ovi industrijski proizvodi više ne proizvode u domaćoj radinosti već se sada kupuju u prodavnicama. Iako neka domaćinstva u svojim ekonomskim dvorištima još uvek gaje živinu za sopstvene potrebe – to su uglavnom kokoške koje se koristi za ishranu, a perje baca. Na ulicama više nema gusaka i pataka koje su bile zaštitni znak svakog vojvođanskog sela. Od kako one više ne dolaze na „Ponjavicu” jer je država zabranila njihovo kretanje kroz naseljeno mesto, biljna vegetacija je podivljala pa raspadnute organske materije decenijama nanose sve više toksičnog mulja na dno korita reke. Tako izlazi da je zabrana promenila način života seoskog stanovništva, a time i identitet vojvođanskih sela, a s druge strane ugrozila održivost ekosistema rečnog toka „Ponjavice” kao staništa brojnih biljnih i životinjskih vrsta koji nakon više decenija zanemarivanja ovog problema, sada zahteva primenu mehaničkih sredstava

9 Istraživanje je sproveo Udruženje ljubitelja parka prirode Ponjavica u okviru dugoročnog interdisciplinarnog teorijsko-empirijskog terenskog istraživačkog projekta „Upravljanje duhom mesta” <http://www.ponjavica.org.rs/nasi-projekti/59-> na osnovu kojeg su nastali popularni narativi o kulturnoj i prirodnoj baštini sela „Priče o Omoljici nekad i sad” <http://www.ponjavica.org.rs/nasi-projekti/64-price-o-omoljici>. Narativi su namenjeni seoskom stanovništvu i naučnoj javnosti kako bi se podigla svest o značaju seoske kulturne i prirodne baštine i problemima endogenog kulturnog i privrednog razvoja sela na teritoriji jugoistočnog Banata od 18. veka do danas; rukovodilac naučno-istraživačkog projekta „Upravljanje duhom mesta” je autor ovog rada.

10 ICOMOS, “Quebec declaration on the preservation of the spirit of the place”, (Canada, 2008), <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-646-2.pdf> (preuzeto 10. 9. 2012).

čišćenja i održavanja rečnog korita kako bi se sprečili negativni efekti toksičnih materija po ljude i životinje na zaštićenom području Parka prirode „Ponjavica”.

S druge strane, kako se menjao seoski način života, tako je umetnost sve više preuzimala funkciju institucionalizovanog sećanja i kolektivnog pamćenja. Na inicijativu upravnika Doma kulture u Omoljici, 2. decembra 1968. godine osnovan je foto-kino klub kao prvi i jedini klub ne samo u Vojvodini, već i celoj Srbiji, orijentisan ka filmskom i foto amaterizmu na selu. Klub se 1971. izdvaja od Doma kulture i postaje samostalna društvena organizacija sa statusom pravnog lica, statutom i žiro računom. Iste godine, na istoj sednici Skupštine, donet je zaključak da se svakog 7 i 8. avgusta, u dane Socijalističke proslave Omoljice organizuje festival amaterskog filma na temu život sela „Žisel” (život sela). Tokom 1973. godine koncepcija festivala je proširena i ona, pored amaterskog filma, kao ravnopravnu festivalsku kategoriju sadrži i izložbu jugoslovenske fotografije na temu život sela. Kao propratne manifestacije festivala, održavane su večeri seljaka pesnika, izložbe slikara naivaca, a takođe i revije premijernih profesionalnih igranih filmova odmah nakon završetka Pulskog festivala. Klub takođe organizuje filmske škole i seminare za umetničku fotografiju skoro svake sezone. Takođe izdaje Reviju filmskih amatera „Žisel” počev od 1972. godine. U periodu od 1970. do 1983., 21 član kluba snimio je ukupno 119 filmova. U 1983. godini priređena je za štampanje i objavljena monografija „Klub filmskih i foto amatera „Žisel” Omoljica 1968-1983. g.”

Klub je osnovan u okrilju profesionalne ustanove čija je misija „masovni kulturno prosvetni rad” – kako su se u ovom periodu jedinstvenim imenom zvale sve ustanove za osnovno širenje kulture. Klub je i po svom transformisanju u samostalnu društvenu organizaciju, ostao u neposrednoj vezi sa Domom kulture koji je organizaciono i tehnički ispomagao mnogobrojne amaterske aktivnosti seoskog stanovništva. Pored filmskog festivala, omoljički Dom kulture zajedno s klubom filmskih i foto amatera „Žisel” organizuje i jednu od samo tri škole animiranog filma na teritoriji Srbije, koju pohađaju mladi iz ovog sela. Škola je veoma uspešna u svim oblastima filma, što dokazuju brojne nagrade koje je dobila u zemlji i inostranstvu.

Među članovima osnivačke skupštine foto-kino kluba «Žisel» 1968. godine, od ukupno 24 osobe, bilo je 7 profesora i nastavnika, 10 učenika i studenata i jedan kinoaparater¹¹. To, kao i mnogi drugi primeri, pokazuje da su prosvetni radnici

¹¹ Klub filmskih i foto amatera „Žisel” Omoljica, 1968-1983, monografija, autor Ljubisav Milovljević. Klub filmskih i foto amatera Žisel, Omoljica, 1984, str. 7, 8.

bili nosioci kulturnog života u seoskim sredinama, te da je školska i studentska omladina bila prijemčiva za nove oblike institucionalizovanja kulturnog života na selu, znatno više nego ostale profesionalne strukture seoskog stanovništva. Tome je doprinosila i nauka koja je kroz obrazovanje težila da univerzalno znanje bude sredstvo za uzdizanje iznad seljačkog života¹², a ne sredstvo za njegovo unapređenje i razvijanje. Toj svrsi su naročito služile škole kao najstarije institucionalne forme širenja univerzalnih kulturnih vrednosti, ali zbog sadržaja savremenih nastavnih programa kojima se prenosila spoljašnja kultura od malog značaja za način života i rada na selu - one nisu kod seoskog stanovništva razvile potrebu za sticanjem znanja. Obrazovanje više nije bilo prilagođeno potrebama i zanimanjima seoskog stanovništva, živinarstvo više nije bilo obavezan predmet u seoskim školama, već se težilo prenošenju znanja koje nije imalo praktičnu primenu. Seosko stanovništvo nije bilo zainteresovano za sticanje apstraktnog znanja o univerzalnim vrednostima, te je u pravilu prekidalo školovanje tokom ili nakon završenog osnovnog obrazovanja.

Tako su modernizacija, industrijalizacija i institucionalizacija kao spoljašnji kolektivni ciljevi „doba razvoja” programom obaveznog školovanja podsticali proces širenja i usvajanja spoljašnje kulture, što je doprinosilo zaboravu unutrašnje kulture i imalo značajnog uticaja na dekonstrukciju seoskog identiteta¹³.

Prosvetnim ustanovama su se nešto kasnije pridružili domovi kulture, ali je njihova uloga bila komplementarna. Svrha novog sistemskog rešenja stvorenog šezdesetih godina XX veka – kada su ove polivalentne ustanove kulture naglo počele da se osnivaju u Francuskoj i drugim evropskim zemljama, bila je da omogući dostupnost visoke kulture elitnih gradskih institucija, umanjiti razlike između sela i grada, dekonstruiše kulturne obrasce i konstruiše novi i poželjniji individualni i kolektivni kulturni identitet¹⁴. To dokazuje Sapirovu teoriju da je prava, unutrašnja kultura često nepoželjna sa stanovišta kulturne politike u zemljama koje teže demokratizaciji, ujednačavanju uslova i rezultata rada i povećanju kvaliteta života. Na njeno mesto stupa spoljašnja kultura koju vlast podržava, te počinje institucionalizovana briga za kulturna prava, demokratizaciju i dostupnost kulture. U prosvetiteljskom maniru, muzeji, pozorišta, koncertne dvorane i druge gradske ustanove praktično sprovode apstraktni koncept demokratizacije putem

12 Tronton, 1988:196.

13 Đukić, 2017: 227-243.

14 Đukić Dojčinović, 1997.

gostovanja umetničkih trupa u manjim mestima, besplatnih poseta muzejima, povezivanja kulturnih i obrazovnih funkcija ustanova kulture i prosvete i slično. Međutim, stvarna posledica ovih politika bila je pokušaj da se kultura obrazovane elite nametne neprosvećenim i siromašnijim slojevima društva. Naravno, odgovor velikog broja stanovnika na ovu vrstu spoljašnjeg institucionalizovanog navođenja na umetnost koja nije povezana s načinom života nije bio pozitivan, ne samo u Srbiji već i šire¹⁵.

Suočeno sa posledicama javnih praktičnih politika koje se ogledaju u krizi kulture, ekonomije i globalnim ekološkim katastrofama, savremeno društvo stvara nove strategije održivog razvoja zasnovane na znanju, inovaciji i kreativnosti („Lisabonska strategija, „EU 2020“, „Kreativna Evropa“ i sl). Zajedno sa kreativnim ekonomijama i očuvanjem prirode, razvija se svest da kulturni razvoj - endogeni (razvoj zasnovan na unutrašnjim resursima konkretne teritorije)¹⁶ i egzogeni (iza-zvan ili podstaknut spoljnim činiocima), podrazumeva proces napretka u svim domenima ljudskih aktivnosti i života. On se shvata kao „posledica međusobnih uticaja različitih kultura, ekonomskog prosperiteta, tehnološkog razvoja, promene društveno-političkog sistema itd”¹⁷. Kulturna raznolikost privlači međunarodnu pažnju, a globalne ekološke debate se zasnivaju na ideji da su tradicionalni oblici znanja i organizacije doprineli održivosti životne sredine u mnogim mestima¹⁸, te se mogu naučiti i nadograditi savremenim idejama i preduzetničkim konceptima.

Brojni oblici kulturnog i kreativnog turizma¹⁹ zahtevaju da budu zasnovani na unutrašnjoj kulturi, bogatstvu različitih kulturnih izraza i očuvanoj prirodi. Ono što je spoljašnja kultura stvorila prethodnih decenija sada gubi privlačnost za potrošačko društvo. Javne praktične politike suočene su sa potrebom da menjaju odnos prema vrednostima koje su bile nepoželjne i da u svoju aktivnost uvode različite oblike saradnje između sektora, resora, ministarstava i svih nivoa državne uprave, da bi u sinergiji bili stvoreni preduslovi za održiv razvoj sela i grada kao komplementarnih oblika suživota. Posledica ovih promena je da kulturne politike

15 Duelund, 2001.

16 CEMAT, “Glossary key expressions used in spatial development policies in Europe“, European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (Lisbon, Council of Europe, 2006), <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/versionglossaire/Croate.pdf> (preuzeto 30. 11. 2012).

17 Dragičević Šešić, Stojković, 2011:63.

18 Leach, 1998:93.

19 Đukić Dojčinović, 2005.

postaju integralni deo drugih razvojnih, ekonomskih, urbanističkih i socijalnih politika na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou. Na novim teorijskim osnovama razvijaju se i novi praktični koncepti: mešovita namena razvoja i kulturna oblast (*mixed-use development & cultural districts*), identitet i brendiranje prostora (*place identity, place branding*), zaštita duha mesta (*preservation of the spirit of the place*) i mnogi drugi. Njima je zajedničko to što predstavljaju odgovor na pitanje: kako integrisati izgubljeno sećanje i savremenu kreativnost u održivi razvoj lokalnih zajednica i sačuvati značenje „duha mesta” za sadašnje i buduće generacije.

Među ovim inovativnim konceptima, za našu temu je posebno značajan ekokulturni turizam kao alternativni oblik novog talasa turizma (*new age*) koji, prema Valasu i Raselu, predstavlja model korišćenja kulturnog i ekoturizma od strane lokalnog stanovništva u svrhu izgradnju snažnije i održivije budućnosti u postojećim uslovima. Prema Sirakaji, eko-kulturni turizam obuhvata putovanja kroz koja se druge kulture sagledavaju u njihovom prirodnom okruženju, sa posebnim akcentom na istoriji i kulturi datih lokaliteta. Svrha eko-kulturnog turizma je upošljavanje lokalnog stanovništva i korišćenje ekoloških i kulturnih resursa na dinamičan način, po čemu se bitno razlikuje od urbanog, konvencionalnog turizma više usmerenog ka dokolici²⁰.

3. EKOSISTEM I EKOTURIZAM

Prema Predlogu za stavljanje Parka prirode „Ponjavica” pod zaštitu²¹, ovo zaštićeno područje karakteriše „mozaik staništa u prirodnom i blisko prirodnom stanju koji predstavlja poslednje ostatke nekadašnjeg prostranog vodenog i močvarnog kompleksa poplavnog područja reke Dunav, kao i pribežište vrstama čija su staništa uništena tokom regulacije voda. Ponjavica predstavlja i ekološki koridor koji povezuje rascepkane ostatke iskonske vegetacije duž toka reke Ponjavica sa ekološkim koridorom Dunava”.

Sa stanovišta zakonodavstva u oblasti zaštite prirode u Srbiji, Park je prepoznat kao zaštićeno područje lokalnog značaja koje nema međunarodnu dimenziju. Turizam se navodi kao jedna od mogućnosti održivog korišćenja kroz „povećanje raznolikosti i obima eko i etno turizma i bogatiju turističku ponudu, a kao mogući oblici navode se: ekoturizam, ribolovni turizam, izletnički turizam, edukativni

20 Kočović, 2017:148-150.

21 Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, APV, 2012.

turizam i kulturno-manifestacioni turizam". To implicira upućenost na lokalno turističko tržište dve najbliže i najveće emitivne destinacije – Beograda i Pančeva. Zbog načina života u ovim gradovima i visokog stepena zagađenosti životne sredine, stanovništvo ima potrebu za odmorom i rekreacijom u zaštićenoj prirodi koje donosi kvalitet i autentičnost doživljaja, ali zbog nedostatka promocije i atraktivne turističke ponude, većina ne zna da tu potrebu može zadovoljiti u neposrednoj blizini.

S druge strane, turizam je kao privredna grana poslednje decenije 20.veka delio sudbinu ukupne društveno-ekonomske stagnacije i recesije. Nedovoljna infrastrukturalna opremljenost i investiciona ulaganja, niska privredna aktivnost, sve izraženiji socijalni problemi, nerazvijena i neprilagođena trgovinska mreža, nedovoljna valorizovanost prirodnih, antropogenih, materijalnih i kulturnih vrednosti, neadekvatna privredna struktura (nerazgranata mala privreda), usporili su razvoj turizma u Vojvodini. Refleksija ovakvih tokova u privredi i društvu odrazila se i na opštinu Pančevo. Pod sloganom „Ponudimo duh Banata” u oblasti turizma gradska samouprava početkom druge decenije 21. veka počinje da pokreće inicijative za razvoj seoskog²² i kulturnog turizma, ali – za razliku od drugih sela na teritoriji grada Pančeva, u Omoljici rezultati još uvek nisu vidljivi iako je sedamdesetih godina prošlog veka zahvaljujući festivalu amaterskog filma na temu život sela „Žisel” Omoljica bila prvo filmsko turističko selo u Srbiji. Od tada su izgrađeni značajni turistički potencijali: uređena plaža na Ponjavici u zaštićenom delu Parka prirode, Sportsko-rekreativni centar, Hipodrom sa Etno-kućom, restorani i prodavnice, a kroz selo prolazi i deonica međunarodne biciklističke trase „Eurovelo 6” kojom u proseku godišnje prođe oko hiljadu biciklista.

Međutim, pokazalo se da to nije dovoljno da se privuku turisti jer ne postoji prečica koja bi zaštićeni ekosistem učinila dovoljnim za razvoj ekoturizma, a da u tome ne učestvuju ljudi sa svojim specifičnim načinom života povezanim sa konkretnom životnom sredinom. To čini specifični „duh mesta” koji privlači turiste na određenu turističku destinaciju. Prema „Deklaraciji o očuvanju duha mesta” donetoj na Konferenciji Generalne skupštine ICOMOS, na pronalaženje duha mesta, kao i na njegovo očuvanje, utiču brojni spoljašnji društveni, ekonomski i politički faktori kao što su urbanizacija, industrijalizacija i slično, ali i unutrašnji faktori koje kreira lokalno stanovništvo doprinoseći stvaranju značenja mesta. Određen je

22 Podrška lokalne samouprave Pančeva razvoju seoskog turizma http://www.pancevo.rs/Podrška_lokalne_samouprave_Panceva_razvoju_seoskog_turizma-1-1-2176

materijalnim (građevine, lokaliteti, pejzaži, rute, objekti) i nematerijalnim elementima (memorije, usmena predanja, rituali, festivali, tradicionalno znanje, vrednosti, mirisi), fizičkim i duhovnim elementima koji daju značenje, vrednost i emociju određenom mestu.

Kako ističe dr Kočović, često, kombinacija istorije, kulture i prirodnog okruženja sa lokalnim stanovništvom, predstavlja idealan teren za oblikovanje alternativnih oblika turizma. Iako nema jasnih odrednica ko će sve biti privučen ovakvim oblicima turizma (u ekonomskom smislu, preferiranju smeštaja, i dr.), ono što je karakteristično za sve alternativne post-moderne turiste jeste da su radoznali, uglavnom većeg stepena obrazovanja, zainteresovani za različite kulture i otvoreni za učenje, a takođe vole sami da prave izbore o tome kako će provoditi svoje slobodno vreme. I upravo će od njihovih preferencija zavisiti da li će posetiti Las Vegas sa ciljem zabave, kockanja, sklapanja braka bez previše administracije ili neko zaštićeno područje sa ciljem uživanja u sportovima, pecanju, kulturi, tradiciji, prirodi (...) Svaki izbor, zavisice od potreba turiste i njegovih preferencija, a svaku destinaciju karakterisaće višeslojni set sastavljen od materijalnog i nematerijalnog nasleđa, kao i lokalne zajednice koja današnjim postojanjem, načinom života i identitetom odražava destinacijsku vrednost²³.

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Budući da je svaka duboka promena u toku civilizacije, a naročito u njenoj ekonomskoj osnovi, sklona da dovede do „rasturanja sistema kulturnih vrednosti i preprilagođavanja” (Sapir, 1974:79), veliki broj ljudi odbačen od „naprednog sektora” i udaljen od starih načina života, postao je izgnanik u vlastitoj zemlji prinuđen da se snalazi između tradicije i moderniteta (Zaks, 1999:8). Primer koji smo analizirali kao „vezu biljnih i životinjskih zajednica sa njihovom životnom sredinom”²⁴ samo potvrđuje ovaj Sapirov stav, kao i ekološku teoriju interakcije da „ugrožavanje jedne vrste predstavlja problem i drugim taksonima, jer su vrste povezane i manje ili više međusobno zavisne”²⁵. Posledica takve javne praktične politike nametnute „odozgo” bio je zaborav tradicionalnih iskustava i vrednosti „odozdo” koje su u prošlosti omogućavale društveni, privredni i kulturni razvoj

23 Kočović, 2017:141.

24 Oljača, 2013: 10.

25 Oljača, 2013:13.

na teritoriji ovog administrativnog, kulturnog i privrednog centra Južnog Banata. S druge strane, institucionalizovano sećanje na način života koji je do nedavno činio prepoznatljivi identitet banatskih sela, moglo bi da bude snažan podsticaj za razvoj proizvoda i usluga koji bi danas mogli da privuku ljubitelje prirode i savremene ekoturiste da posete Park prirode „Ponjavica” i uživaju u vrednostima ovog zaštićenog ekosistema.

Da bi to bilo moguće, potrebno je da brojni prirodni, kulturni i umetnički resursi budu aktivirani i integrisani u jedinstveni turistički proizvod koji će nositi značenje, emociju i «duh» tog mesta što može da razvije samo destinacijski menadžment upoznat sa svim prirodnim, kulturnim i umetničkim specifičnostima određene destinacije, kao i znanjima i veštinama potrebnim za razvoj atraktivnog ekoturističkog i ekokulturnog proizvoda. Najznačajnija pretpostavka ovakvog naučnog i praktičnog pristupa održivom razvoju zaštićenog ekosistema je proširenje teorije interakcije „u prirodi sve povezano”, tako da glasi „u prirodi je sve povezano sa kulturom”.

REFERENCE :

- Dragičević Šešić, Milena, Stojković, Branimir, 2001, *Kultura, menadžment, animacija, marketing*, Beograd: Klio.
- Duelund, Peter, 2001, Cultural policy in Denmark, *International journal of Arts Management, Law and Society* 31, 1 (2001): 34-56.
- Đukić Dojčinović, Vesna, 2005, *Kulturni turizam – menadžment i razvojne strategije*, Beograd: Clio.
- Đukić Dojčinović, Vesna, 1997, *Pravo na razlike selo-grad*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Zaks, Wolfgang 2001: *Rečnik razvoja, vodič kroz znanje kao moć*, Novi Sad: Svetovi
- Klub filmskih i foto amatera „Žisel” Omoljica, 1968-1983*, monografija, autor Ljubisav Milovljević. Klub filmskih i foto amatera Žisel, Omoljica, 1984.
- Kočović, Milica, 2017, *Doprinos eko-kulturnog turizma održivom razvoju zaštićenih područja sa pripadajućim prirodnim i kulturnim nasleđem*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti.
- Leach, Melissa A. 1998, Culture and sustainability, *World culture report, culture, creativity and markets*, Paris: UNESCO Publishing.
- Natić, Dejan, Knežević, Dragana, Knežević, Tanja, Karadžić, Vesna, Bulat, Zorica, Matović, Vesna, 2012, Mikrocistin-LR u površinskim vodama reke Ponjavice, *Vojnosanitetski pregled*, 69(9), Beograd: Vojnomedicinska akademija VMA, 753- 758
- Oljača, Snežana (2013), Poljoprivreda i biodiverzitet, *Organska proizvodnja i biodiverzitet*, Zbornik referata, Otvoreni dani biodiverziteta, Pančevo, 26.jun 2012, urednici dr Vladan Ugrenović, dr Vladimir Filipović, str.9-31

- Podrška lokalne samouprave Pančeva razvoju seoskog turizma http://www.pancevo.rs/Podrška_lokalne_samouprave_Panceva_razvoju_seoskog_turizma-1-1-2176
- Pokrajinski zavod za zaštitu prirode (2012), Predlog za stavljanje Parka prirode „Ponjavica” pod zaštitu kao zaštićeno područje treće kategorije, Novi Sad.
- Pokrajinski sekretarijat za urbanizam i prostorno planiranje (2019), Prostorni plan područja posebne namene Parka prirode „Ponjavica”, nacrt, Novi Sad.
- Tronton, R. (Tronton, Routh, Peasant Renaissance in Yugoslavia, London, 1952.), U: Šušar, Stipe (1988), *Sociologija sela I*, Zagreb: Školska knjiga, str. 128, 196
- Sapir, Edvard 1974: *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd: BIGZ
- Srejić, Dragoslav, 2001, *Kultura Lepenskog vira i njena prirodna sredina*, izdanje Ars libri, *Projekat Rastko*, <http://www.rastko.rs/arheologija/srejić/dsrejić-vir2.html> (preuzeto 13. 9. 2012).
- Udruženje ljubitelja Parka prirode Ponjavica, projekti <http://www.ponjavica.org.rs/nasi-projekti/59->
- Filipović, Vladimir, Ugronović Vladan, 2013, *Biodiverzitet zemljišta u sistemima organske proizvodnje*, Zbornik referata, Otvoreni dani biodiverziteta, Pančevo, 26.jun 2012, urednici dr Vladan Ugronović, dr Vladimir Filipović, str.32-50.
- CEMAT, 2006, Glossary key expressions used in spatial development policies in Europe, European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (Lisbon, Council of Europe, <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/versionglossaire/Croate.pdf> (preuzeto 30. 11. 2012).
- Wallace, Gilian, Russel, Andrew (2004): *Eco-cultural tourism as a means for the sustainable development of culturally marginal and environmentally sensitive regions*. New Delhi: Sage; u Kočović, Milica, 2017, *Doprinos eko-kulturnog turizma održivom razvoju zaštićenih područja sa pripadajućim prirodnim i kulturnim nasleđem*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti.
- Sirakaya, E., Sasidharan V., and S. Sönmez (1999): Redefining Ecotourism: The Need for a Supply Side View, *Journal of Travel Research*, 38(2), pp. 168-172; u Kočović, Milica, 2017, *Doprinos eko-kulturnog turizma održivom razvoju zaštićenih područja sa pripadajućim prirodnim i kulturnim nasleđem*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti.

FROM NATURE AND CULTURE TO ECOCULTURAL TOURISM: A STUDY OF THE PONJAVICA NATURE PARK (PANČEVO)

In the area of the Nature Park „Ponjavica” (Pancevo, southeastern Banat) protected by the State, there are numerous natural, cultural and artistic resources that are not activated and integrated into a unique tourist product. In order to be actively involved in tourism with positive economic, social, cultural and environmental benefits, there must be an institutionalized memory, awareness of the need to preserve rural cultural identity and established destination

management which encourage product development through marketing communications. Therefore, the aim of this paper is to study the interactive relationship between the nature and culture in the protected area. Empirical research is based on the case study of the protected nature park „Ponjavica”, within which various methods of scientific research were applied: the method of observation in natural circumstances without the participation of observers, desk research of the research projects realized by Association of Environmentalists „Ponjavica” as a representative of the interested civil society sector, as well as an analysis of the content of existing public policy documents and the management of natural and cultural heritage of the Nature Park „Ponjavica”. The results of the research show that the protected ecosystem can not be viewed as isolated and separate entity, but only as a part of the environment created by man, so that the awareness of this interaction between nature and culture is the most important assumption of a more efficient and effective scientific and practical approach to the sustainable development of protected area and building the identity of an ecocultural tourism destination.

Key words: nature, culture, art, interaction, environment, village, ecological tourism, Nature Park Ponjavica.

rad prijavljen: 5. II 2019.

rad recenziran: 19. IV 2019.

rad prihvaćen: 7. VI 2019.